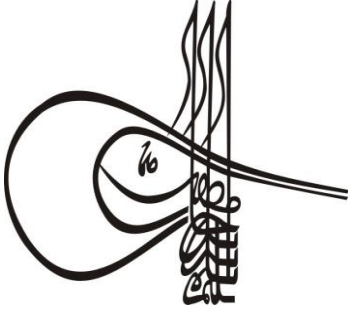

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 12/22, p. 401-412

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.12348>
ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

Article Info/Makale Bilgisi

Referees/Hakemler: Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM –
Doç. Dr. Ahmet AKKAYA

This article was checked by iThenticate.

DİL ÖĞRETİMİNDE KALIP SÖZLERİN, ŞİİRİN ÖNEMİ/ETKİSİ*

*Nadir İLHAN***

ÖZET

Atasözleri, deyimler ve manzum metinler (mani, şiir) kalıp sözler olarak adlandırılabilir. Kalıp sözler belli bir düzen içerisinde oluşturulan, değiştirilmeyen yapılardır. İçerisinde yer alan kelimeler, aynı anlamlı da olsa başka kelimelerle değiştirilememektedir. Örneğin “Ak akçe kara gün içindir.” yerine “Beyaz para siyah gün içindir.” denilmemelidir.

Atasözleri ve deyimler milletin geçmişten getirdiği bilgi ve tecrübelerinin en kısa, en saf ve en veciz şekilde ifade şekilleri olup milli duygu tarzlarının, milli kültürün de en önemli göstergelerindendir. Anonim eserler olan manilerin de kalıplaşmaya bağlı olarak şekli sabittir. Şiir metinleri de kalıbı, düzeni, yapısı açısından düzenleyicisinin öngördüğü şekilde sabitlenmiş metinlerdir.

Dil öğretimi ve kullanımı bebeklik çağından itibaren ailede başlayan ve hayatın bütünlüğü içerisinde devam edegelen bir olgudur. Dil öğretimi kendi içerisinde “dilin çocukluktan itibaren aileden ve çevreden öğrenilen, günlük hayatta kullanılan doğal öğrenimi” ve “dilin okullarda öğretilen gramere dayalı doğru / standart kullanımı” olmak üzere iki farklı öğretiminden bahsedebiliriz.

Kelimelerin anlamlarını şiir kalıpları içerisinde veren manzum sözlükler şiir ezberlenmenin daha kolay olması düşüncesinden hareketle oluşturulmuşlardır. Şiir ezberleme yoluyla kelimelerin daha kolay kavratılacağı ve dil öğretiminde daha etkili bir öğretim sağlanacağı düşünülmüştür. Türk dili tarihinde manzum sözlükler sadece Osmanlı dönemi Divan şairlerinde görülmekte olup sayıca çok fazla bir yekûn tutmamaktadır.

* Bu çalışma, Ahi Evran Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimince Desteklenmiştir. Proje Numarası: FEF.E2.17.002 (This work was supported by the Ahi Evran University Scientific Research Projects Coordination Unit. Project Number: FEF.E2.17.002)

Çalışma “ISLET 2017 3. International Symposium on Language Education and Teaching 20-23 April ROME”de sunulan sözlü bildiriden düzenlenerek hazırlanmıştır.

** Prof. Dr., Ahi Evran Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, El-mek: nadirilhan@hotmail.com

Kırbıyık, şiir dışındaki bazı eserlerin de Türkler tarafından manzum olarak telif etmeye önem verildiğini dile getirmiş, Türk edebiyatında tefsir, fıkıh, akâid, vb. pekçok alanda manzum olarak yazılan eserlerin yanı sıra bazı lügatlerin de manzum olarak telif ettiklerini beirtmiştir. Eserlerin manzum yazılışının sebebini de "...manzum olarak yazılan eserin vezin ve kâfiye gibi birtakım âhenk unsurlarını taşımış olma özelliği ile okumayı zevkli bir faaliyet hâline getirmesi ve okunan metnin hafızada daha kolayca kalmasını"na (Kırbıyık, 2002, 182) bağlamıştır.

Tekrarlara dayalı, kalıplar içerisinde vezinli uyaklı birimlerin dil öğretiminde daha hızlı ve etkili kelime öğretimi sağlaması yanında çocuklarda edebî zevkin yerleştirilmesine, kelimelerin temel anlamları dışında mecaz ve yan anlamlarının da öğretilmesini sağlayacağı muhakkaktır.

Anahtar Kelimeler: Dil öğretimi, kalıp sözler, şiir

THE EFFECT OF THE PATTERN WORDS FOR / THE IMPORTANCE OF POETRY IN LANGUAGE TEACHING

ABSTRACT

Among the constructions that can be called mold words are proverbs, idioms, verse texts (mani, poetry). Molded words are unmodified structures formed in a certain order. The words in it can not be changed by the same meaning or by other words. For example, we can not say "White money is for black day" instead of "Ak akçe kara gün içindir."

Proverbs and idioms are the shortest, purest and most expressive forms of expression of knowledge and experiences that the nation brings from the past, and the national modes of hearing and national culture are the most important indicators. The anonymous artifacts are fixed in shape due to the stereotyping. Poetry texts are also texts fixed in form, form, structure, as prescribed by the organizer.

Language teaching and use is an initiative that begins in the family since infancy and continues in the integrity of life. We can speak about language teaching in two different ways, "natural learning used in everyday life" and "grammatical correct / standard use taught in language schools".

The poetic dictionaries that give the meaning of the words within the forms of poetry are created with the thought that the poem is easier to memorize. By memorizing poetry it is thought that words will be taught more easily and more effective teaching in language teaching. In the history of Turkish language, verse dictionaries are seen only in Divan poets of Ottoman period and do not hold a lot of numbers.

Kırbıyık pointed out that in same work soutside of poetry, the Turks placed importance on offering them as verse, In Turkish literature, various works such as exegesis, fiqh, akâid, are written with poetry as well as some of the dictionaries have written as verse. The reason why

Turkish Studies

the works are written with poetry is that "... it is a pleasurable activity to read some of the harmonious elements such as poetry and disgrace of the work written as verse, and it is easier for the text to be read easily in memory".

Based on repetition, it is certain that viziered units within the molds will provide faster and more effective vocabulary teaching in language teaching, as well as literary pleasure in children, teaching metaphor and side meanings beyond the basic meanings of the words.

STRUCTURED ABSTRACT

Among the constructions that can be called mold words are proverbs, idioms, verse texts (mani, poetry). Molded words are unmodified structures formed in a certain order. The words in it can not be changed by the same meaning or by other words. For example, we can not say "White money is for black day" instead of " Ak akçe kara gün içindir."

Proverbs and idioms are the shortest, purest and most expressive forms of expression of knowledge and experiences that the nation brings from the past, and the national modes of hearing and national culture are the most important indicators. The anonymous artifacts are fixed in shape due to the stereotyping. Poetry texts are also texts fixed in form, form, structure, as prescribed by the organizer.

Language teaching and use is an initiative that begins in the family since infancy and continues in the integrity of life. We can speak about language teaching in two different ways, "natural learning used in everyday life" and "grammatical correct / standard use taught in language schools".

The poetic dictionaries that give the meaning of the words within the forms of poetry are created with the thought that the poem is easier to memorize. By memorizing poetry it is thought that words will be taught more easily and more effective teaching in language teaching. In the history of Turkish language, verse dictionaries are seen only in Divan poets of Ottoman period and do not hold a lot of numbers.

Kırbyık pointed out that in same work soutside of poetry, the Turks placed importance on offering them as verse, In Turkish literature, various works such as exegesis, fiqh, akâid, are written with poetry as well as some of the dictionaries have written as verse. The reason why the works are written with poetry is that "... it is a pleasurable activity to read some of the harmonious elements such as poetry and disgrace of the work written as verse, and it is easier for the text to be read easily in memory".

Based on repetition, it is certain that viziered units within the molds will provide faster and more effective vocabulary teaching in language teaching, as well as literary pleasure in children, teaching metaphor and side meanings beyond the basic meanings of the words.

Although there are some differences in language acquisition, children who have common characteristics and talents as a necessity of

their nationality, color, color, social environment and natural conditions, have common characteristics in language acquisition and language learning. Because of these similarities, children can easily learn the language of the community they are in, regardless of which country they are in, or learn the language of another community as soon as they are not raised in their own national - racial society.

From the age of infancy, human beings who come to the world with the ability to speak for Creation learn through their imitation the uses of the language world they are in, and communicate with the society through this language. The development of the individual's linguistic skills and the linguistic competence it will have will in parallel with the language proficiency of the parents of the people who will initially be in contact with it. If there is a solid structure in the language of the family, this will be reflected in the language of the child, and mistakes in the use of the family language will be repeated in the language of the child.

The mold words must be easy to memorize in the language education and should be included in the texts of the language teaching because they are permanent. The moderate, rhyme and reflexive uses that make mold words permanent are to be used as a means of enhancing vocabulary in language usage, as some of them are remembered in the other part with high associative value when told.

Every nation has its own language structure, and in this system the children should be grasped with examples of their own mold words, perhaps compared with the examples from other languages.

Proverbs, idioms, mania, lullaby and so on. such as language teaching books should be included in verse and author texts as well as in other textbooks should be included in the measurement of the topics. In addition to the basic meanings of these words, many new meaningful constructs with metaphors and side meanings emerge, so this feature of the words must also be utilized in the language teaching texts. Thus, as children develop their vocabulary, the use and enjoyment of language will also develop with literary texts.

Keywords: Language teaching, pattern words, poetry

Giriş

Dil ediniminde bazı farklılıklar olsa da milliyeti, ırkı, rengi, yaşadıkları toplumsal çevre ve doğa şartları ne olursa olsun yaratılışlarının gereği olarak ortak özellik ve yeteneklere sahip çocuklar, dil ediniminde, dili öğrenmede de ortak özellikler taşımaktadır. Bu benzer özellikleri dolayısıyla da hangi ırktan olursa olsun çocuklar içinde bulunduğu toplumun dilini kolayca öğrenebildiği gibi bebekliğinden itibaren kendi millî – ırkı toplumu içinde yetiştirilmediği zamanda bir başka toplumun dilini de kendi ırkı dili gibi öğrenebilmektedir.

Yaratılış gereği konuşma yeteneğine sahip olarak dünyaya gelen insanoğlu bebeklik çağından itibaren içinde bulunduğu dil dünyasının kullanımlarını taklit yoluyla öğrenmekte ve toplumla iletişimini de bu öğrendiği dil ile gerçekleştirmektedir. Çocukların doğuştan aynı dil mantığına ve yeteneğine sahip olduklarını Clifford'un “ çocuklar üzerinde yapılan dil gelişimi çalışmaları sonunda, konuşmayı öğrenmenin ilk dönemlerinde yaklaşık olarak tüm dünya çocuklarının temelde aynı gramer kurallarını kullandıkları saptanmıştır.” (Clifford 1980, 57)

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 12/22

sözlerinden anlamaktayız. Ancak çocukların içinde bulundukları toplumun dil sistemini öğrenmek ve kullanmak suretiyle topluma uyduklarını ve dil edinimlerini değiştirdiklerini de görmekteyiz.

Bireyin dil becerilerindeki gelişimi ve sahip olacağı dilsel yeterliliği başlangıçta onunla iletişimde olacak insanların genellikle de ailesinin dil yetisiyle paralellik gösterecektir. Ailenin dil kullanımında standart dile uygun sağlam bir yapı varsa bu çocuğun diline de yansiyacak, ailenin dili kullanımında hatalar varsa bu da çocuğun dilinde de tekrar edilecektir.

Dil Öğreniminin Dönemleri / Türleri

Dil öğretimi ve kullanımı bebeklik çağından itibaren ailede başlayan ve hayatın bütünlüğü içerisinde devam edegele bir olgudur. Dil öğretimini kendi içerisinde

1. Dilin çocukluktan itibaren aileden ve çevreden öğrenilen, günlük hayatta kullanılan doğal öğrenimi

2. Dilin okullarda öğretilen gramere dayalı doğru / standart kullanımının öğrenimi olmak üzere iki farklı öğretiminden bahsedebiliriz.

1. Dilin çocukluktan itibaren aileden ve çevreden öğrenilen, günlük hayatta kullanılan doğal öğretiminde, dilin grameri anlatılmaksızın dilin kullanımı her ortamda yer alarak çocuğa kullan(dır)ılarak öğretilir. Çocuk, bu aşamada dilin yapısını, kurallarını ya da işleyişini dinleme ve taklit yoluyla öğrenir, kullanır. Bu öğrenim sürecinde çocuklar, gramer bilgisinden uzak sezme ve taklit yoluyla dili öğrenmekte, kullanmaktadırlar. Yeni öğrenilen kelimelerin çocuk tarafından bazen sürekli tekrarlarla kullanıldığı gözlenebilmektedir. Bu dönemde çocuklar belki farkında olmadan dilin doğal kullanım sürecinde birçok kalıp sözü de öğrenirler ve zaman içerisinde kendilerini ifade ederken de kullanırlar.

Çocuk, bebekliğinden itibaren önce annesinden dinlediği ninnilerle, çevresinde kullanılan doğal konuşma dilinin cümlelerini duyarak büyür. Zamanla onları taklit ederek kendisi de dili kullanmaya başlar. Çocuklar dili günlük hayatta taklit ederek kullandığı / öğrendiği için çevresinde kullanılan ortalama kelime hazinesini de öğrenmektedir. Çocuklar içine doğdukları dünyayı bilme ve kendilerini ifade etmenin sihirli aracı olan dili kullanımında çok titiz davranırlar. Çocuklar, çevresinde kullanılan dilin standart dile uymayan şekillerini, ağız özelliklerini çevrenin etkisiyle öğrenmekte, günlük iletişimde de kullanmaktadır. Ancak çocuğun taklit yoluyla öğrendiği ve kullandığı dil ile bu dönemde çevresinde kullanılan dilin kendi öğrendiği şekillerle uyuşmayan kullanımlarının farkına varabilmekte onları bazen düzeltme yoluna gidebilmektedir. Daha önce yazdığımız bir yazıda bu konuda, henüz üç yaşındayken Elazığ ağızını kullanan, kendi yaşıtı arkadaşının konuşmalarını Gözde'nin, kendisinin öğrendiği standart dilin söyleyiş özellikleriyle uyuşmadığından kendince düzeltmeye çalıştığını belirtmiştik. (İlhan, 2005, s.158)

2. Dilin okullarda öğretilen gramere dayalı doğru / standart kullanımının öğretimi, dilin öğrenilen unsurları ve öğrenim şekli açısından bakıldığında iki temel bölümde değerlendirilebiliriz. Bunlar:

- a. Kelime hazinesi ve kelimelerin söz dizimindeki kullanımının öğretilmesi
- b. Dilbilgisi özelliklerinin ve doğru kullanımının öğretilmesidir.

Okullarda öğretilen gramere dayalı standart dil kullanımında çocukların çevresinden öğrendiği yapıların sözdizimindeki kullanımları ve dil bilgel adlandırmaları isimleriyle öğretilmekte, düzeylere uygun hazırlanmış metinlerle, kitaplarla da kelime hazineleri ve dilbilgisi kurallarına uygun kullanımlar geliştirilmektedir.

Çocuğun çevresinden öğrendiği standart dilin dışındaki kullanımlar ile ağız özelliklerine dayalı kullanımlar da okuldaki dil eğitimi sırasında düzeltilmektedir. Okullarda kelimelerin farklı ve

yanlış kullanımlarının düzeltilmesinin yanında kelime hazinesinin geliştirilmesi sağlanmakta, kelimelerin mecaz anlam, yan anlam kullanımları da kavratılmaktadır.

Dil öğretimi, ömür boyu öğrenme çerçevesinde devam eden bir öğretim süreci olmakla birlikte çocuğun dilsel edinim ve gelişiminin en önemli devreleri okul öncesi ve okul dönemi devreleridir.

Dil Öğretiminde Kalıp Sözler

Kalıp sözler olarak isimlendirilebilecek yapılar içerisinde atasözleri, deyimler manzum metinler (mani, şiir) sayılabilir. Bütün dünya dillerinde olduğu gibi Türk dilinin de söz varlığının bir kısmı tek tek kelimelerden bir kısmı da kalıplaşmış dil birimlerinden yani atasözü, deyim, ikileme ve kalıp sözlerden oluşmaktadır. Kalıp sözler belli bir düzen içerisinde oluşturulan, değiştirilmeyen yapılar olup söyleyicileri unutulmuş anonim olanlar yanında söyleyicileri belli olan sözler- metinler de kalıplaşmış ürünler olarak değerlendirilmelidir.

İçerisinde yer alan kelimeler, aynı anlamlı da olsa başka kelimelerle değiştirilememektedir. Örneğin “Ak akçe kara gün içindir.” yerine “Beyaz para siyah gün içindir.”, “Danışan dağlar aşmış danışmayan düz yolda şaşmış” yerine de “Danışan nehirler geçmiş sormayan yolunu kaybetmiş” diyemeyiz. Anonim eserler olan manilerin de kalıplaşmaya bağlı olarak şekli sabittir. Şiir metinleri de kalıbı, düzeni, yapısı açısından düzenleyicisinin öngördüğü şekilde sabitlenmiş metinlerdir.

Atasözleri ve deyimler milletin geçmişten getirdiği bilgi ve tecrübelerinin en kısa, en saf ve en veciz şekilde ifade şekilleri olup milli duyuş tarzlarının, milli kültürün de en önemli göstergelerindendir.

Atasözleri ve deyimler kalıplaşmış mecazlı anlatımlar olarak toplumun genel kabullerini, genel doğrularını yansıtan söz birlikleridir. Atasözlerinde kullanılan kelimeler toplumun bütün fertleri tarafından bilinen kelimeler olmakla birlikte, kelimelerin kalıplaşmasındaki kullanımlarıyla mecazî kullanımlar ortaya çıkarılmakta, arka planda derin manalı ifadeler yer almaktadır. Atasözleri ve deyimlerin herkes tarafından bilinen kelimelerle kurulması dolayısıyla öğrenilmesi kolay olması yanında mecazî anlatımlarıyla derin manalar ifade etmeleriyle de anlatıma güç ve zenginlik kazandırmaktadırlar.

Örneğin “Komşu komşunun külüne muhtaçtır.” atasözünde herkesin bildiği komşu kül ve muhtaç kelimelerin kalıplaşmış kullanımlarıyla komşuluk ilişkisinin önemi vurgulanmaktadır. Burada komşulardan biri için çok değersiz görünen bir şeyin bir başkası için çok önemli olabileceği de belirtilmektedir. Komşuluk ilişkisiyle de toplumsal dayanışmanın önemi ve yardımlaşmanın önemi de ifade edilmektedir. Bu dört kelimelik atasözüyle birçok değer dile getirilmektedir.

“Toprağı işleyen ekmeği dişler.” atasözüyle de bilinen dört kelimeyle emeksiz yemeğin olamayacağı, alın teri döküldüğünde mutlaka karşılığının görüleceği belirtilmiştir. Bu sözden toplumun çalışmaya üretmeye teşvik edildiği, emeğin değeri dile getirilmektedir.

Kalıplaşmış söz birlikleri olan atasözleri bazen tek yargılı olurken bazen de birden fazla yüklemlilik olarak kullanılmaktadırlar. İki yüklemlilik/yargılı kullanımlarda her iki kısmın birbiriyle ahengi kafiye/redifle sağlandığı gibi bu tür atasözlerinin iki tarafı da aynı ölçüdedir. Aşağıdaki örneklerde olduğu gibi aynı ölçüde olan atasözünün iki kısmının bazen aynı cümle yapısıyla bazen de farklı cümle yapılarıyla kurulduğu görülmektedir.

Sakla samanı gelir zamanı, (5+5)

Alçak yerde yatma sel alır, yüksek yerde yatma yel alır. (9+9)

Akçanın iyisi kesede duran, bahçanın iyisi eve yakın olan. (11+11)

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 12/22

Buğday başak verince orak kıymete biner. (7+7)

Bir deli kuyuya taş atmış, kırk akıllı çıkaramamış. (9+9)

Güvenme varlığa, düşersin darlığa. (6+6)

Danışan karlı dağlar aşmış, danışmayan düz yolda şaşmış. (9+9)

Ağlarsa anam ağlar, gerisi yalan ağlar. (7+7)

Kör ölür badem gözlü olur, kel ölür sırma saçlı olur. (9+9)

Tek yargılı atasözlerinde ise yargı bazen fiilimsilerle sebep sonuç ilişkisine de bağlanmaktadır. Başka bazı dillerde olmayan fiilimsilerle anlatımlar daha az kelimeyle Türkçenin ifade gücünü arttıran önemli bir özelliğidir. Belirli bir ölçüyle sınırlanmayan bu tür atasözlerinin cümle yapılarında farklılıklar görülmekte, ölçüleri farklılıklar göstermektedir.

Körle yatan şaşı kalkar.

Rüzgar eken fırtına biçer.

Atlar nallanırken kurbağalar ayak uzatmaz.

Aç tavuk kendini dar ambarında.

Adalet ile zulüm bir yerde barınmaz.

Eşeği yardan uçuran bir tutam ottur.

Ateş olmayan yerden duman tütmez.

El elin eşeğini türkü çağırarak arar.

Üzüm üzüme baka baka kararır.

Emeksiz yemek olmaz.

Ak akçe kara gün içindir.

Şiirler ses ve ahenk unsurlarıyla meydana getirilen ve okuyucuyu ses ve ahenk unsurları yanında taşıdığı anlamlarla bambaşka diyarlara taşıyabilen etkili metinlerdir. Bu etkisi dolayısıyla herkesin hayatında -belli çağlarda- ezberlediği, öğrendiği ve unutmadığı şiirler mutlaka vardır. Kelimelerin anlamlarını şiir kalıpları içerisinde veren manzum sözlükler şiir ezberlenmenin daha kolay olması düşüncesinden hareketle oluşturulmuşlardır. Şiir ezberleme yoluyla kelimelerin daha kolay kavratılacağı ve dil öğretiminde daha etkili bir öğretim sağlanacağı düşünülmüştür. (İlhan, 2007, s.47). Türk dili tarihinde manzum sözlükler, Osmanlı dönemi Divan şairlerinde görülmekte olup bu tür eserler sayıca çok fazla bir yekûn tutmamaktadır.

Ahmet Hilmi İmamoğlu da, manzum metinle kelime öğretmenin kolaylığını şu sözlerle dile getirdiğini bildirmiştir. "... "Ecdād-ı izam 407iram-ı 407iram" dediğimiz büyük dedelerimiz, ulularımız insanı pek güzel anlamışlar, bir çocuğu bilgili uslu adam etmek için ne gerekli ise ona göre davranmışlardır. Gençlik ve kocalık çağlarında vezinli, makamı herhangi bir ses işiten ademoğulları kulak veriyorlar, istekle dinliyorlar. Çocuk beşikte ninni istiyor. ... bir çocuğa öğretilcek şeyleri kolaylıkla okutmak ve unutturmamak için ninniye benzeyen sözlerle öğretmeyi bulmuşlar ve pek çok faydasını görmüşlerdir." (İmamoğlu, 2005, s.2).

Manzum sözlüklerin özellikle kelime ezberleme konusunda çocuklara yönelik olduğunu ifade eden Atabey Kılıç, Manzum sözlüklerin yazılış amaçlarıyla ilgili olarak "... Ezber yoluyla önemli miktarda kelime ve bir kısım gramer kurallarının öğrenilmesini temin eden manzum sözlükler

aynı zamanda bu seviyedeki çocuklar için kültür, edebiyat ve aruz bilgileri de ihtiva etmeleri bakımından önem taşımaktadırlar.” (Kılıç, 2001, s.442) diyerek manzum sözlüklerin çocuklara kelime öğretme yanında dil bilgisi, kültür ve edebiyat bilgilerinin kavratılması gibi farklı işlevlerinin de olduğunu söylemiştir.

Manzum sözlükler, nesre dayalı olarak hazırlananlarından farklı olarak dil eğitimi ve öğretiminde kaynak olarak kullanılmıştır. Manzum sözlükler, temelinde kolay öğrenmeyi ve öğretmeyi amaçlayan bir sistemin sonucu olarak ortaya konulmuşlardır. Bu anlayışa bağlı olarak öğrenci anlamlarıyla birlikte kelimeleri ezberlemekte, daha sonra da günlük dilde kullanmayı öğrenmektedir.

Manzum sözlüklerin ortaya çıkış ve kullanım amaçları ile ilgili olarak M. Dursun Erdem “İşlevleri açısından baktığımızda manzum sözlükler,

- a. Dil öğretiminde
- b. Edebiyat teorisi öğretiminde
- c. Belagat ve Fesahat öğretiminde

ç. Anlaşılmaz kelimelerin öğretiminde olmak üzere başlıca dört ana işlevde kullanılmaktadır.” (Erdem, 20115, s.199) diyerek bu tür sözlüklerin temel işlevlerini ortaya koymuştur.

Manzum sözlükler oluşturuluş yapısında ve amacında sadece kelimelerin temel anlamlarını açıklamakla kalmayıp bu sözlüklerin içerisindeki kalıp sözlerle ifadelerle; atasözü, deyim gibi birçok yapı da çocuklara öğretilmeye çalışılmıştır.

Tekrarlara dayalı, kalıplar içerisinde vezinli uyaklı birimlerin dil öğretiminde daha hızlı ve etkili kelime öğretimi sağlaması yanında çocuklarda edebî zevkin yerleştirilmesine, kelimelerin temel anlamları dışında mecaz ve yan anlamlarının da öğretilmesini sağlayacağı muhakkaktır. Aşağıda Tuhfe-i Âsım ve Miftah-ı Lisan adlı manzum sözlüklerden alınan örneklerde kelimelerin anlamları yanında bazı örneklerde de deyim içerisindeki kullanımları, deyimde kazandıkları anlamıyla gösterilmiştir. Tuhfe-i Âsımdan alınan örnek beyitlerde Türkçe kelimelerin Arapça karşılıkları yanında alıntı olmakla birlikte yaygın kullanılan, bilinen alıntı kelimelerin karşılıkları da verilmiştir. Örneğin salat-namaz, vüdu’-abdest vb. karşılığı verilen kelimelerin her ikisi de Türkçe değildir.

İsmdür ad ill ü 'il Allah esma-i hudâ

İbtedi' başla **bihi** anuñla ancak **innema** (Erdem, 20115, s.199)

Savm oruçdur kasd **hacc** oldu **vüdu'** da abdest

Hem **salat** oldu namaz uymak imama **iktida'** (4a/13) (Erdem, 20115, s.199)

1 Allah diyö gökler siyö yer ter komanse ibtidâ

Dieux cieux tere commencer

2 Dâ'im tujur bâkî eternal enfini bi-intihâ

toujours ternel infini (Çınar 2011, s.465)

481 Fer la kân karşıd vuruşmakda yüreksiz olmak

faire la cane

514 Parmağın her şey'e sokmak fure son ne partu

fouerrer son nez partout

İlk kez Dîvânü Lugâti't-Türk'te "balu balu" ifadesinin (www.edebiyatogretmeni.org) ninni karşılığında kullanıldığı bilinmektedir. Ninnilerde çoğunlukla dilek, temenni, sevgi, şikâyet, üzüntü, ayrılık, gurbet ve benzeri gibi konuların işlendiği görülür.

Genellikle yedili hece ölçüsünün kullanıldığı ninniler anne karnından henüz çıkan ve dünyayı tanımayan, rengi kokuyu bilmeyen bebeğin sakinleştirilerek uyutulması için söylenen ezgili metinlerdir. Dünyaya geldikleri andan itibaren insan sesini, insan sesleri içerisinde de kendilerinin dünyaya gelmeden önce bağlı oldukları annelerinin seslerini ayırt edebilen bebekler annelerinin sesinden işittikleri ninnilerle sakinleşmekte güven duygusuyla uyumaktadırlar. Anne sesinin bebekler tarafından ayırt edilebildiğini De Casper ve Fifer de şu sözleriyle dile getirmektedir. "*Dünyaya geldikleri andan itibaren de insan sesini, insan sesleri içerisinde de annelerinin seslerini ayırt edebilirler.* (De Casper ve Fifer 1980, 1175) Ninnilerin temel işlevi bebeklerin uyutulması sırasında kullanılan ezgiler olsa da arka planında çocuğun dil gelişimini sağlayan bir işlevi de vardır. Çünkü çocuklar dili duyarak taklit yoluyla öğrenirler. Temel hedefinde çocukların dil gelişimi için kelime öğretmek olmasa annelerinden bebeklikleri boyunca işittikleri ninniler, bebeklerin dil gelişimine ve kelime hazinelerine açıkça katkı sağlamaktadır.

Ninni Örnekleri

Asmaya kurdum salıncak
Uyumadı gitti yumurcak
Kopuverdi salıncak
Düşüverdi yumurcak
Ninni, ninni ninni!

Dandini dandini dasdana
Danalar girmiş bostana
Kov bostancı danayı
Yemesin lahanayı
Benim oğlum lokum yer
Uyusun da yürüsün ninni

Eve girsem ev karanlık
Dışa gitsem bağrım yanık
Herkes uyur sen uyanık
Uyusana yavrum ninni

Çeşitli türleri olan maniler de kalıp sözler içerisinde çok önemli bir yere sahip olarak değerlendirilebilir. Yapısına ve söyleniş amacına uygun olarak farklı adlarla anılan maniler, halkın ortak kültürünün ürünüdür ve söyleyicileri bilinmeyen anonim eserlerdir. Söylenişlerindeki kısalığı, ölçülü oluşu, kafiye ve rediflerle ahengin sağlanmış olması dolayısıyla kolayca öğrenilebilecek ve unutulmayacak metinlerdir.

Farklı amaçlarla, farklı konularda söylenmesi nedeniyle de dil öğretiminde kullanılabilecek kalıp sözlerdir. Söyleyicilerinin bilinmemesi, halkın ortak değerlerini yansıtmaları bakımından milli kültürü anonim ürünlerindendir maniler. Diğer edebi türlerde olduğu gibi maniler de bilinen kelimeleri ahenk unsurlarıyla bir araya getirmesi ile etkili anlatım sağlamaktadır.

*İ Tren gelir öterek
Kömürünü dökerek*

Turkish Studies

*Ben anamdan ayrıldım
Gözüm yaşım dökerek*

*2 Kuleden
Ses geliyor kuleden
O kaş o göz değil mi?
Beni sana kul eden*

*3 Niçin kondun a bülbül
Bağımdaki asmaya
Ben yârımdan ayrılmam
Götürseler asmaya*

*4 Garibim bu gülşende
Baykuşlar ötüşende
Gariplik ne çetinmiş
Baş yastığa düşende*(www.edebiyatfatihi.net/2014)

*Almadan
Kokun aldım almadan
Bir de yüzün göreyim
Tanrı canım almadan.*

*Vurdu dana sübyana
Boynuzları budana
Çıktı artık gözümden
Sizin olsun bu dana.*

Yukarıdaki manilerde görünüşte basit bir anlatım olmakla birlikte kafiye, redif gibi ahenk unsurlarıyla kolayca öğrenilebilecek farklı metinler oluşturulmuştur. Benzer seslere dayalı olmakla birlikte farklı kelimelerin kullanılması manilerde hem anlam derinliği oluşturmakta hem de ses tekrarlarıyla ahenği güçlendirmektedir. Manilerde yer alan “dökerek-dökerek”, “kuleden- kul eden”, “asmaya-asmaya”, “budana-bu dana”, “almadan-almadan” kelimelerin farklı kelimeler olduğu farklı anlamlar ifade ettiği görülmektedir. İşte bu farklı anlamlı kelimelerin birlikte kullanımı çocuklara metinlerin daha kolay öğrenilmesini, kolay öğrenilen metinlerle birlikte de kelime hazinelerinin gelişmesini sağlayacaktır.

Dördüncü mani 11 kelimedenden oluşturulmuş kafiye ve rediflerle ses ahenği sağlanmış kolayca öğrenilebilecek bir metindir. İlk üç mısradaki kelimeler temel anlamlarıyla kullanılmış olmasına karşılık sonuncu mısradaki kelimeler temel anlamları dışında kullanılarak maniye anlam derinliği katılmıştır. Benzer bir maninin çocukların dil eğitim metinlerinde yer alması ahenkli söyleyişe bağlı olarak çocukların metni ve kelimelerini kolayca öğretilmesini sağlayacaktır. Son mısradaki gibi mecazi anlatımlarla dilin kelimelerinin farklı yapılar içerisinde kazandığı yeni anlamlar ve anlatıma kattığı derin manalarla dilin anlatım gücü ve zenginliği de çocuklara öğretilebilecektir. Bu sayede de çocuğun edebi zevki geliştirilecek, milli kültürün değerleri benimsetilebilecektir.

Son mani de 12 kelimedenden oluşturulan ve doğal bir olayı ses ve ahenk unsurlarıyla ölçülü olarak ifade eden bir metindir. Çocuğu bir dananın boynuzlaması karşısında muhtemelen bir annenin duygularını ifade eden bir manidir. Çok anlam derinliği olmamakla birlikte ses ahenği, kafiye ve rediflerle sağlanan metinde “gözden çık(ar)mak” deyimini de kullanılmıştır. Manideki buda- fiil kökünden türetilen budan- fiilinin istek çekimi “*budan-a*” ile “*bu dana*” sıfat tamlaması aynı seslere

dayalı olarak kullanılan iki farklı yapı olup dil öğretiminde ayı seslere dayalı farklı yapılar çocuğun dil öğretiminde ilgisini çekebilecek yapılardır.

Sonuç ve öneriler

Kalıp sözler dil eğitiminde kolay ezberlenmesi ve akılda kalıcı olmaları dolayısıyla dil öğretimi metinlerinde çokça yer almalıdır. Kalıp sözlerin kalıcı olmasını sağlayan ölçülü, kafiye ve redifli kullanımlar, onların bir bölümü söylendiğinde yüksek çağrışım değeriyle diğer bölümü de hatırlandığından dil kullanımlarında kelime hazinesini arttırıcı unsur olarak kullanılmalıdır.

Her milletin kendine özgü bir dil yapısı olduğu ve bu sistem içerisinde de kendine özgü kalıp sözlerinin olduğu örnekleriyle çocuğa kavratılmalı, belki başka dillerden örneklerle karşılaştırılmalıdır.

Atasözleri, deyimler, mani, ninni vb. gibi kalıp sözler, dil öğretim kitaplarının manzum ve mensur metinler içerisinde yer alması gerektiği gibi diğer ders kitaplarında da konuların elverdiği ölçülerde yer almalıdır. Bu tür kelimeler temel anlamları yanında, mecaz ve yan anlamlarıyla birlikte birçok yeni anlamlı yapıları ortaya çıkardığından dil öğretim metinlerinde kalıp sözlerin bu özelliğinden de faydalanılmalıdır. Böylece çocuğun kelime hazinesi geliştiği gibi edebi metinlerle de dil kullanım zevki ve becerisi de gelişecektir.

Atasözleri, deyimler, mani, ninni vb. gibi kalıp sözler, çocukların yaş basamaklarına uygun olarak kolaydan zora, basitten karmaşığa olacak şekilde ders kitaplarında yer almalıdır.

KAYNAKÇA

- Clifford, T. Morgan, (çev. Hüsnü Arıcı ve diğerleri) **Psikolojiye Giriş**, Meteksan Ltd.Şti. Yay., Ankara 1980
- Çınar, Bekir, Manzum Sözlüklerimizden Miftâh-ı Lisân'ın Şekil, Dil Ve Üslûp Özellikleri, **38. ICANAS Bildiriler Dil Bilimi, Dil Bilgisi ve Dil Eğitimi Cilt : I-IV**, Ankara 2011, s.457-479.
- DeCasper, Aj. - Fifer, WP., “Of human bonding : Newborns prefer their mothers' voice” Science, 208, s.1174-1176, 1980
- Erdem, Mehmet Dursun, Manzum Sözlükler Ve Tuhfe-İ Âsım, **Prof. Dr. Mustafa Canpolat Armağanı The International Association of Central Asian Studies**, ISSN 1226-4490. Volume 10-1 2015, s.199.
- <http://www.edebiyatogretmeni.org/etiket/ninni-ornekleri/>
- <http://www.edebiyatfatihi.net/2014/04/en-guzel-mani-ornekleri.html>
- İlhan, Nadir, **Geçmişten Günümüze Sözlükçülük Geleneği ve Türk Dili Sözlükleri**, Manas Yayınları Elazığ 2007, s.47.
- İlhan, Nadir, “Çocukların Dil Edinimi, Dil Gelişimi ve Dile Katkıları” **Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:13, s.155-160, Bışkek, 2005.
- İmamoğlu, A. Hilmi, **Muğlalı Şâhidî İbrahim Dede Tuhfe-i Şâhidî Farsça - Türkçe Manzum Sözlük**, Muğla Üniv. Yay., Muğla 2005, s.2.

Kılıç, Atabey, “Manzum Sözlüklerimizden “Manzume-i Keskin”” , **Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni** (12-13 Nisan 2001) **Bildiriler**, 1. Cilt Kayseri 2001, s.442.

Kırbıyık, Mehmet, “Miftâh-I Lisân Adlı Manzum Fransızca-Türkçe Sözlük Üzerine” **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi** Selçuk University Journal of Studies in Turcology Sayı 11, 2002, s.181-200.